

BULLETIN DE L'ACAM

22e année • N° 75-76 • Juillet-Décembre 2010

Directeur et rédacteur de la publication : Annie Pilibossian

Correspondants : Yenovk Lazian, Armenag Yeghiayan

Mise en page : Chouchane Pilibossian • Webmaster du site : Jean-Pierre Hatchikian

ASSOCIATION CULTURELLE ARMÉNIENNE DE MARNE-LA-VALLÉE

1 avenue Houette, 93160 Noisy-Le-Grand • Tél. : 09 51 73 50 33 • Courriel : presidentacam@free.fr

ISSN : 2101-9118

ՄԱՌՆ-ԼԱ-ՎԱԼԼԵԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Sommaire

CARNET

Naissance 2

Disparitions 2

SITE DE L'ACAM

Statistiques des visiteurs 2

ACTIVITÉS DE L'ACAM

Commémoration du 24 avril à

Charenton 3

Notre Présidente à la télé bulgare.6

VIE CULTURELLE

Expositions d'ASILVA 4

KAZAN installe deux bronzes à

Noisy-le-Grand 4

L'Opéra-bouffe *Gariné* à Saint-

Maur 7

DIASPORA

Bulgarie 6

Californie 9

ARMÉNIE OCCIDENTALE

Derniers vestiges à Palou 8

PAGES EN ARMÉNIEN

Լեզուասերի անկիւնը 9

Համացանցի վրայ թուայնացուած

հայերէն գիրքեր 10

LIVRES

Salon du livre à L'Hay-les-Roses 8

Livres en arménien 11

BD - albums d'enfants 12

Notes de lecture 12-16

Le Conseil d'administration de l'ACAM

*vous adresse
ses meilleurs vœux pour la nouvelle Année 2011*

et

Joyeux Noël

*2011-ի Նոր Տարուան
ու Սուրբ Ծնունդի առթիւ
աւողջութեան ու երջանկութեան ջերմ մաղթանքներ*

Site Internet de l'ACAM

www.acam-france.org

Accès privilégié à la Bibliographie

799 auteurs, 1 552 ouvrages

NOUVEAUTÉ

**Une carte interactive
des points d'intérêts
arméniens de France**

armenoscope.com

agenda des activités arméniennes d'Europe

Suite à l'attribution de l'ISSN

le **Bulletin de l'ACAM** est référencé à la BnF

Voir : <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb41475326g/PUBLIC>

Erevan : capitale mondiale du livre en 2012

Carnet

Naissance

Alexis Gurdikyan (alpiniste et psychologue, auteur de deux ouvrages à succès) nous écrit pour nous annoncer la naissance de son fils

Hector Philippe Arman

le 23 août 2010, à 8 heures du matin, à Marseille.
Toutes nos félicitations aux parents et grands-parents.

Disparitions

Nous avons appris avec stupeur la disparition inattendue du **Dr Édith TRUBERT**, survenue en mars 2010.

Édith TRUBERT, ophtalmologiste, avait son cabinet à Gournay-sur-Marne ; c'est elle qui était l'inventeur des verres de vue progressifs *Essilor*. Plusieurs familles arméniennes étaient ses patientes. Membre de l'ACAM depuis longtemps, elle s'intéressait de près à ses activités culturelles.

Nous présentons nos sincères condoléances à toute sa famille.

Le décès de

Mme Marguerite KAZANDJIAN, née **Pirimian** est survenu après une longue maladie, le mardi 5 octobre 2010, à 15 heures, à la Clinique Gallieni à Sevran. La cérémonie religieuse fut célébrée le lundi 11 octobre 2010, à 10 h 30, en l'église Saint-Martin de Sevran et fut suivie de l'inhumation dans le caveau familial dans l'Ancien cimetière de la ville.

Les familles de ses fils ont organisé une petite réception dans la salle paroissiale attenante à l'église. Étaient présents les Pères Georges Assadourian et Joseph Kélékian de l'église catholique arménienne. La mère de Sétrag, Khatchig et Chahé, est née le 15 août 1918 à Ankara de parents rescapés du génocide. Très tôt la famille Piranian s'installe au Liban. La jeune Marguerite désire devenir religieuse et donc elle part pour Rome, à la *Congrégation Arménienne de l'Immaculée Conception* ; mais, à la suite d'une fracture de bras, sa famille la fait revenir à Beyrouth. Elle tombe amoureuse d'un jeune voisin, Garbis Kazandjian. Ils fondent une famille et élèvent avec amour et dans la foi chrétienne leurs trois garçons. Par la suite, Garbis sera un photographe célèbre et même photographe officiel de l'État libanais et de

l'Université Américaine de Beyrouth (*Photo Garbis*). Marguerite, de son côté, s'adonne à des activités caritatives : participation à la fondation de la Croix Rouge libanaise, secours aux réfugiés de toute origine... Leur deuxième fils, Khatchig - le sculpteur KAZAN - installé à Sevran, fait venir ses parents chez lui en 1989. Le père Garbis disparaît en 2001. La maman Marguerite encouragea longtemps les activités de l'ACAM.

Le Conseil d'administration, au nom de tous les membres de l'ACAM, s'associe à la peine ressentie par sa famille et ses proches.

Site de l'ACAM

Plusieurs liens dans les sites Internet donnent des statistiques de fréquentation. Notre site a établi un lien avec *ClusterMaps*® ; les statistiques du mois de mai 2010 nous donnent la répartition des visiteurs suivant le pays ; voici les 20 premiers :

Pays	visiteurs
France (FR)	5 714
États-Unis (US)	312
Grande Bretagne (GB)	305
Russie (RU)	219
Italie (IT)	208
Arménie (AM)	184
Suisse (CH)	145
Canada (CA)	128
Belgique (BE)	125
Autriche (AT)	76
Algérie (DZ)	69
Allemagne (DE)	69
Pays-Bas (NL)	49
Bulgarie (BG)	41
Maroc (MA)	38
Liban (LB)	33
Turquie (TR)	32
Ukraine (UA)	30
Espagne (ES)	29
Suède (SE)	24

On peut énumérer au total 98 pays avec un total de 8 189 visiteurs.

Par ailleurs, le site de ACAM est le sixième au classement de sites arméniens, dans la catégorie Diaspora, pour le mois de septembre écoulé ; voir :

<http://www.circle.am/?cat=diaspora&for=month&by=visits>

Activités de l'ACAM

Commémoration du 95e anniversaire du génocide des Arméniens Compte rendu de la cérémonie de commémoration du 27 avril 2010, à Charenton-le-Pont (Val-de-Marne)

C'est pour la sixième année consécutive que l'ACAM organise avec la **Municipalité de Charenton-le-Pont** une cérémonie commémorative, en hommage aux 1 500 000 Arméniens, victimes du premier génocide du xxe s., perpétré en 1915, au sein de l'Empire ottoman, par le gouvernement Jeunes-turcs. Depuis 2005, l'association a le devoir de préparer la cérémonie annuelle du souvenir devant le monument *khatchkar*. Malgré les vacances scolaires dans la région parisienne, une centaine de personnes, des Charentonnais, des Arméniens d'origine, des amis et autres curieux sont venus assister au dépôt de gerbes. En ce jour ensoleillé d'avril, le square qui abrite la stèle fleurie grouille de monde, en particulier d'enfants. Dans le public, un habitué, **Vartan Berbérian**, auteur du livre à succès *Le figuier de mon père* se souvient de son ami, le **Dr Léon Hovnanian**, décédé récemment. Tous deux s'étaient retrouvés il y a deux ans ici-même, à l'occasion d'une précédente cérémonie.

Parmi les présents, citons d'abord **Jean-Marie Brétillon**, Maire de Charenton et Conseiller général. Accompagné des membres du Conseil municipal, il apporte son soutien fidèle aux Arméniens de la région. La mairie de Saint-Maurice est représentée par **Thibault Vitry**, Maire-adjoint chargé de la vie associative, qui dépose une gerbe au nom de la Ville. **Mgr Norvan Zakarian** participe pour la première fois à notre commémoration depuis sa nomination comme Primat du Diocèse de l'Église arménienne de France. L'Archiprêtre Muron Kewikian (Paroisse d'Issy-les-Moulineaux), l'Archiprêtre Nerseh Baboudjian (Paroisse d'Alfortville), le Père Avédis Balekian (Paroisse de Paris) et le Père Dirayr Keledjian (Paroisse d'Alfortville) l'accompagnent.

Après une brève présentation du déroulement de la cérémonie, **Annie Pilibossian**, Présidente de l'ACAM, donne la parole à M. Brétillon qui surprend l'assistance encore une fois par son éloquence, son franc-parler, sa parfaite connaissance de l'histoire et de la problématique arméniennes.

Mme Annie Pilibossian

Ensuite, Mme Pilibossian, au nom de l'ACAM et de tous les Arméniens présents à la cérémonie, prononce une allocution émouvante. Elle évoque le rôle de l'église et de la foi chrétienne au sein de la Nation arménienne à la veille du génocide. Puis, elle parle du livre de Yervant Odian, *Journal de déportation*, dont elle lit un extrait. Le public est visiblement troublé de la force que dégage le texte de la citation. Au moment du dépôt des gerbes la réunion prend une tournure militaire : ... garde à vous, aux morts, lever des drapeaux, on entend l'hymne arménien "*Haratch nahadag*". **Jacques Deirmendjian** et ses collègues anciens combattants avec leurs drapeaux français et arméniens, sont les alliés incontournables au bon déroulement de la cérémonie. Suivent les prières en langue arménienne, qui retentissent dans l'air, telles les sons d'une cloche d'église. Aussitôt, grands et petits, curieux, approchent de tous les coins du jardin pour mieux entendre la douce mélodie des plaintes arméniennes.

M. Jean-Marie Brétillon

La Marseillaise, hymne national de la République française, clôt la cérémonie. Les intéressés ont pu se procurer le livre de Yervant Odian *Journal de déportation*. Après la cérémonie, Mgr Zakarian a félicité Mme Pilibossian pour son discours; il a par ailleurs remarqué que le monument nécessite une restauration.

Expositions d'Asilva à Paris

Le quartier de la Butte-aux-Cailles du XIIIe arrondissement de Paris organise chaque automne une *Journée porte ouverte* avec des animations autour de la piscine du quartier.

Notre amie et membre Asilva a été invitée cette année, du 25 au 26 septembre, à y prendre part. C'est Mme Mariette Tess-Renc qui l'a accueillie dans son atelier au 31 rue de la Butte-aux-Cailles ; en outre, la plasticienne belge, Micheline Doke, exposait elle-aussi ses sculptures et dessins. Asilva exposait 17 huiles sur toile de moyen et petit formats. Nous y avons rendu visite le samedi soir et avons eu le plaisir de rencontrer entre autres notre ami et co-fondateur de l'ACAM, Khatchig Kazandjian, dit Kazan, avec son épouse, Arménienne d'Argentine, ainsi que le fils d'Asilva, Me Roy Arakélian, Vartan Ozinian et Christo Ivanov, avec leurs épouses. L'atmosphère fut joyeuse ; on entendait de la rue des airs de musique bretonne.

De g. à d. de face : Mme Micheline Doke, de Bruxelles, qui participait à l'exposition, Vartan Ozinian, Asilva, M. Renc et Christophe Ivanov

De g. à d. : Mme Mariette Tess-Renc, propriétaire de l'atelier, Chouchane et Annie Pilibossian, Khatchig Kazandjian et son épouse, Asilva, Vartan Ozinian et son épouse

Asilva devant une partie de ses tableaux, avec son fils Me Roy Arakélian

Photos : Philippe Pilibossian

Manifestation dédiée au 20e anniversaire de l'indépendance de la République d'Arménie

Sous le haut patronage de S.E. Monsieur **Viguen Tchitetchian**,
Ambassadeur de la République d'Arménie en France
Monsieur **Henry Dougier**, Président des éditions **Autrement**
vous convie au vernissage de l'exposition des peintures de

ASILVA

le jeudi 9 décembre 2010 à 18 h.

On peut visiter l'exposition

du 6 au 25 décembre 2010 et du 3 au 9 janvier 2011, du lundi au vendredi de 9 à 12 h. et de 14 à 17 h.

Galerie des éditions Autrement - 77 rue du Faubourg Saint-Antoine, 75011 Paris

Contacts : Catherine Gendrier - tél : 01 44 73 79 81

catherine.gendrier@autrement.com

Paris Métro : Ledru-Rollin, ligne 1 ou Bastille, ligne 8

Parkings : Garage Capus, 45 rue Fbg Saint-Antoine, 75011 Paris ou Vinci, 121, ave Ledru-Rollin, 75011 Paris

Exposition avec la participation de l'Association Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée

ASILVA

ART en CAPITAL 2010
GRAND PALAIS à PARIS

Salon de Comparaisons - Groupe Réalité Seconde

Du 23 au 28 novembre
de 11 h à 19 h 30
jeudi 25 et vendredi 26 novembre jusqu'à 22 h 30

VERNISSAGE

Mardi 23 novembre de 17 h à 22 h 30
Avenue Winston Churchill 75008 Paris

Contact: ASILVA
tel: 06 10 35 33 88
asilva.rosier@orange.fr

Kazan installe deux bronzes dans le parc de la Villa Cathala à Noisy-le-Grand

Samedi 18 septembre 2010, à 18 h 30, le week-end des *Journées européennes du patrimoine*, a été l'occasion de mettre à nouveau à l'honneur le travail de l'artiste Kazan (Khatchik Kazandjian), auteur de deux sculptures réalisées spécialement pour le parc de la Villa. Coulées en bronze, hautes de 2,50 mètres, majestueuses, elles offrent une allégorie du couple et de l'amour. L'artiste a pu présenter son travail et répondre aux questions des très nombreux visiteurs présents, parmi lesquels plusieurs de ses propres élèves, dont certains devenus professeurs eux-mêmes. Un film retraçant la création de ces deux œuvres était diffusé, permettant de suivre la création artistique et leur réalisation. Ce vernissage permettait de découvrir la nouvelle vocation de la Villa Cathala - Maison des arts et des associations, construite en 1869 et restaurée par la ville de Noisy-le-Grand l'an dernier, pour y accueillir – entre autres – des expositions dédiées aux arts graphiques,

La Grâce
La Femme

aux arts plastiques et à la photographie.

Les deux sculptures d'inspiration contemporaine, disposées dès juillet 2010 dans le parc de la Villa, se font face, mais de loin. Khatchik déclare à leur sujet « *s'être inspiré de figures modernes et classiques, comme celles exposées au Musée d'Orsay, puis avoir créé deux statues en bronze avec le souci de l'harmonie du style. Elles sont posées au niveau du sol, sans piédestal, comme si elles se tenaient debout toutes seules dans l'herbe. Elles invitent à faire le tour du parc, à marcher sur le gazon et à venir les toucher. C'est mon rôle d'amener le promeneur à entrer dans l'univers de la sculpture moderne. Cet homme et cette femme n'ont pas d'enfants mais, dans ce lieu où les mariages se font, peut-être qu'il y en aura bientôt.* »

La Majesté
L'Homme

Photos : Chouchane Pilibossian

Jean-Pierre Hatchikian

Khatchig Kazandjian est né le 16 août 1944 à Beyrouth (Liban). Il effectue ses études secondaires au Collège des Pères Mekhitaristes de Vienne, à Beyrouth. En 1966, il se rend à Paris et s'inscrit à l'École Nationale Supérieure des Arts Décoratifs, dont il obtient le diplôme en 1972. En 1973 il se marie et rentre au Liban pour exercer son métier de décorateur, sculpteur. Suite à la guerre au pays, en 1976, il revient en France et depuis, il travaille comme décorateur et sculpteur établi à Sevrans^(*).

Il participe en 1988 à la fondation de l'ACAM et fut membre de son Bureau. Il est membre fondateur et premier président de l'Association des Artistes Plasticiens Arméniens de France. Créateur du trophée **KAZAN** pour le titre « *Personnalité dans la culture arménienne en France* » (1995-2000), décerné conjointement par l'ACAM et *L'Arménoscope*.

Citons ses œuvres les plus emblématiques :

- à Noisy-le-Grand (93), deux sculptures en bronze, *La Majesté* et *La Grâce*, inaugurées le 18 septembre 2010 (voir ci-dessus).

- au Vatican, dans une niche sur les murs de Saint-Pierre, Statue de saint Grégoire l'Illuminateur (en marbre de Carrare, 5 m 80, 21 tonnes), inaugurée le 19 janvier 2005 par le Pape Jean-Paul II (concours international).

- à Sevrans, Place Gaston Bussière, sculpture en hommage à Alfred Nobel, inaugurée le 14 décembre 1996 (concours national).

- à Ukange, face aux hauts fournaux, *La Flamme de l'amitié* (hauteur 5 m.)

- déjà, dès l'âge de 17 ans au Liban, Khatchig a réalisé des sculptures : St Tarcisus, St François d'Assise et Abdo Chidiac et il a participé au projet *PhéniciaLand* de l'État libanais des sculptures phéniciennes.

En plus, il a participé à la restauration des façades du Pavillon Sully du Louvre à Paris (1991-1993) et du Château de Versailles.

D'autre part, Khatchig a enseigné les arts plastiques, le dessin, la peinture, la sculpture et la poterie successivement au Collège Tebrotzassère du Raincy (93), à la Maison de la Culture Arménienne d'Alfortville (94), à la Maison pour Tous Eugène Pottier de Noisy-le-Grand (93), à l'atelier municipal de Villiers-sur-Marne (94).

N'oublions pas d'ajouter que lorsqu'il était au Liban, Khatchig a fondé et encadré le mouvement des scouts (1962-1966), au Collège Mekhitariste de Beyrouth.

Philippe Pilibossian

^(*) **KAZAN**, 86 avenue Hoche, 93270 Sevrans,
Tél. 01 43 84 31 22, Courriel : kazank@hotmail.fr

Diaspora : BULGARIE

Une nouvelle église à Sofia

Les premières informations relatives à la présence de familles arméniennes, ainsi que d'une église arménienne à Sofia remontent au XIIe s. d'après une lettre de l'archevêque bulgare Théophilacte (1107). Au XVIIe s. l'évêque catholique bulgare Petar Bogdan Bakchitch mentionne que « à Sofia vivent quelque 200 familles arméniennes, ce qui représente à peu près 10 % de la population de la ville ». Ces familles possèdent des églises. À la libération de la Bulgarie du joug turc en 1878, dans le centre ville existe un modeste quartier arménien avec son église Sourp Asdvadzadzine, qui subsiste jusqu'en 1932.

À cette époque, sur demande du Conseil paroissial, la municipalité octroie un terrain, qui est acheté, mais les travaux sont arrêtés, faute de financement, de plus le terrain est trop petit pour abriter une église et une école. En attendant l'achat d'un terrain plus vaste, de nouveaux plans sont élaborés, qui incluent dans un seul bâtiment de trois étages des magasins, un grand salon faisant office d'église, des salles de classe, des bureaux pour le conseil paroissial, ainsi qu'un logis pour le prêtre. Le bâtiment, à usage temporaire, est construit en à peine 6 mois grâce à des dons et de l'argent collecté auprès de la communauté. En janvier 1936 il est inauguré sous l'appellation *Maison populaire arménienne*, et fonctionne jusqu'à aujourd'hui. Pendant le régime communiste, il était impensable de construire une nouvelle église et la communauté arménienne s'est retrouvée prisonnière d'une situation, censée au départ ne durer que quelques mois.

L'état actuel de l'église, rue Lajos Kossuth

Cependant, elle devait se doter d'un lieu de culte. La place fut trouvée et, en 2005 suite à un concours, le projet de l'architecte Agop Karakachian fut retenu. La première pierre fut consacrée en 2007. Petit à

petit, grâce aux dons de quelques riches Arméniens de l'étranger, grâce à la subvention de la municipalité, les travaux de construction sont bien avancés et les croix sont installées sur les clochers. Reste l'aménagement de l'intérieur et de la salle des fêtes au sous-sol. La communauté arménienne de Sofia espère que bientôt S.S. le Katholikos Karékine II viendra d'Étchmiadzine consacrer la nouvelle église. Pour cela les travaux doivent se terminer rapidement, mais il manque encore des fonds. Nous faisons appel aux bonnes volontés et aux généreux donateurs.

Mihran Boghossian

Texte résumé, traduit du bulgare

Notre présidente interviewée à la télé par une chaîne nationale bulgare

Mihran Boghossian et Annie Pilibossian, devant les caméras

Le 9 septembre 2010, Annie Pilibossian, en qualité de Présidente d'une association arménienne de France a été interviewée à la télévision nationale bulgare SKAT. L'entretien a été mené par Mihran Boghossian, journaliste, metteur en scène et auteur de plusieurs ouvrages. Toutes les semaines, la chaîne accorde à la communauté une demi-heure d'écoute en langue bulgare. La chaîne SKAT est regardée dans le monde entier jusqu'en Australie, les EUA, le Canada...

Annie a présenté l'ACAM, avec ses objectifs, ses activités, elle a répondu ensuite aux questions sur la communauté arménienne de France. Les débats ont été centrés sur le génocide de 1915, le négationisme de l'État turc, sans oublier les revendications de la diaspora.

Au Théâtre de Saint-Maur GARINÉ a conquis le cœur des Français

Le chef d'œuvre (1875) du grand compositeur arménien Dikran Tchouhadjian - l'opéra *Gariné* - fut présenté en création mondiale de l'adaptation française le 11 mai 2010 au *Théâtre de Saint-Maur*, dans le Val-de-Marne. Le livret librement adapté de l'œuvre de Takvor Nalian, la mise en scène et la direction artistique furent assurés par Gérald Papasian. En plus, ce dernier interpréta le difficile rôle de Hor-Hor Agha, le père de Gariné. Nul doute que la réalisation de ce travail titanesque avait demandé des années de recherche, à commencer par la reconstitution de la partition, très proche de l'original. Ensuite la traduction et l'adaptation du livret à l'intention du public moderne ont exigé une très bonne connaissance des langues arménienne et française. Ajoutons à cela l'excellent choix des jeunes artistes, chanteurs, danseurs, qui ont su émerveiller le public par leurs interprétations talentueuses. La direction musicale et l'orchestration furent confiées à Vincent Bonzom, qui a su faire découvrir la musique brillante de Dikran Tchouhadjian. L'histoire nous apprend, que ce dernier fut récompensé de son vivant par les Russes, les Arméniens et les Turcs, pour son génie musical et pour ses capacités d'adapter la musique traditionnelle aux spécificités lyriques des peuples voisins.

Dans une salle pleine à craquer au public en majorité français, dès les cinq premières minutes la douce musique aux accents orientaux caressa l'oreille sans

l'agresser. Petit à petit, le spectateur se laissa découvrir le décor, les dialogues, les danses, et il entra dans le vif du sujet de l'opéra, transporté par le rythme. Le moment culminant fut l'interprétation par la "chorale masculine" du célèbre air de Hor-Hor Agha, décidé d'aller chercher sa fille, aidé par des soldats... Incroyable, mais vrai, cet opéra-bouffe vieux de 150 ans est devenu de par son sujet une histoire moderne et proche. Les deux équipes artistiques, la *Compagnie Les Amoureux Transis* et le *Centre de recherche Dikran Tchouhadjian* ont donné ce soir-là le meilleur d'eux mêmes. Grâce à l'excellente traduction du texte, Gérald Papasian a réussi à transmettre le rire à travers des situations cocasses, à mettre en avant les relations difficiles entre les générations, sans oublier le rôle des amis, prêts à tout pour aider. Trois heures d'émerveillement ont fini par conquérir le public, qui ovationna longuement la troupe et les musiciens.

La présentation en création mondiale de l'adaptation française de l'opéra *Gariné* a le mérite de faire connaître avec succès au spectateur francophone un monument du patrimoine arménien injustement méconnu en France jusqu'à aujourd'hui. À ce titre, il peut être considéré comme l'événement culturel de l'année, et Gérald Papasian, comme l'*Artiste arménien de l'année*.

Bravo et bonne continuation !

Annie Pilibossian

Derniers vestiges arméniens à Palou(*)

Située à quelques kilomètres au Sud-Est du grand axe routier Elazig-Bingol-Mouch, **Palou** compte aujourd'hui 12 000 habitants, enfermés dans une dépression à 844 m. d'altitude. C'était une localité célèbre pour sa forteresse de l'époque ourartienne, mentionnée par Sartour Ier sous le nom de Poula, puis une ville fortifiée au XIe siècle, devenue chef-lieu au début du XIXe siècle du vilayet de Diyarbakir, du sandjak d'Arghanamatèn et enfin de la région de Palou au sein du vilayet de Kharpèrt. Elle se trouvait jadis dans la région de Palahovid, dans la IVe Province de la Grande Arménie historique, sur la rive droite de l'Aradzani, qui l'entoure sur trois côtés par ses lacets. Au milieu du XIXe siècle, les Arméniens représentaient les trois quarts d'une population évaluée à 10 000 habitants, avant qu'ils n'émigrent dans les villes voisines, ramenant au début du XXe siècle à parts égales le nombre des Kurdes et des Arméniens. Village isolé dans un cadre relativement sec, arrosé malgré tout par ce bras de l'Euphrate que surplombe un double pont, l'un de l'époque romaine, l'autre pour une voie ferrée rarement empruntée, Palou possède aujourd'hui quelques vestiges historiques et des tombes ourartiennes dit-on, sur le flanc d'une montagne à plus de 2 000 mètres d'altitude. Là est perchée l'église **Sourp Krikor Loussavoritch** que l'on aperçoit aussi depuis le cours d'eau, baptisé *Murat* en turc.

Vue générale de Palou, 2010

L'apparence de l'édifice montre qu'il est d'origine arménienne, comme le confirment également les rares inscriptions encore visibles au-dessus de ce qui devait être l'autel, mais son état d'abandon laisse libre cours aux villageois des petits hameaux voisins pour venir récupérer des pierres destinées à « consolider » leurs rudimentaires demeures. En septembre 2003, seul un

panneau placé devant ce qu'on pouvait deviner être l'entrée de l'église, précisait en langue turque et anglaise son passé byzantin sans précision de date de construction. En septembre 2005, un policier en fac-

Les ruines de l'église arménienne

tion « veillait » de l'intérieur à la préservation du sanctuaire ; en septembre 2007, l'apparence devint tout autre : l'ange gardien était remplacé par des bovins et des chevaux à la recherche d'un peu de fraîcheur sur un sol asséché par une fournaise difficilement supportable. En mai 2010, plus aucune inscription n'est apposée dans sa proximité pour « expliquer » la présence de cet édifice anonyme. Dans chaque intervalle, sa destruction était un peu plus prononcée avec des orifices toujours plus béants... **Édouard Mardirossian**

(*) Province de l'actuel Diarbekir, en Turquie

Dans le numéro précédent, en page 8, nous avons présenté, par un article : *Palou et sa musique traditionnelle* d'Armineh Grigorian, le livre en arménien de Bedros Alahaïdoyan. L'auteur, Bedros, nous prie de vous communiquer son adresse de courriel :

bedovio@earthlink.net

La ville de l'Haÿ-les-Roses (Val-de-Marne) a organisé et accueilli au mois d'octobre la troisième édition du **Salon international du livre et des arts**. Cet événement culturel qui bénéficie du soutien de l'État à travers la DRAC, a proposé un voyage en francophonie, sous la présidence d'Alain Mabanckou, *Prix Renaudot 2006*. Nous avons assisté à la soirée d'inauguration du salon au Moulin de la Bièvre, où nous avons eu la joie de rencontrer notre amie et membre, Mme Varténie Bédanian, qui participait en tant qu'auteur avec son dernier ouvrage *Le Chant des Rencontres*. Lire à ce sujet Notes de lecture dans ce numéro en page 14.

Pages en arménien

Լեզուասերի անկիւնը

Է գիրը օր մը սրդողած կը դիմէ **Եջին**.

– Ամէն տեղ դուն կը մտնես, ես արդէն իսկ քիչ տեղ ունիմ հայերէն բառերուն մէջ:

Եջը որ շատ բարեսիրտ գիր մըն է, կը պատասխանէ բարեկամին.

– Կը սխալիս: Ամէն տեղ չեմ կրնար քու տեղդ գրաւել: Բառին վերջը բնաւ չեմ կրնար ու չեմ ալ սիրեր դրուիլ: Բառին մէջտեղը երբ որ **Ինի** գիրը կու գայ, դարձեալ չեմ կրնար կենալ, դուն կու գաս այդ տեղը գրաւելու. Օրինակ. **հանդէս-հանդիսաւոր, պարտէզ-պարտիզպան:**

Սակայն **Է** գիրը չի հանդարտիր.

– Վերջերս քեզ **ամէն** բառին մէջ տեսայ: Ի՞նչ գործ ունիս մէջը:

– Ի՞նչ: Ասիկա արդէն գրապարտութիւն է: Ես **ամէն** բառին մէջ կեանքիս մէջ ոտք չեմ դրած: Ե՞րբ տեսար զիս հոն:

– Մէկ անգամէ աւելի. նորաստեղծ հայատառ թերթի մը մէջ:

– Հասկցայ...: Անոնք ինծի անիրաւութիւն մը կ'ընեն: Միւս անգամ պիտի դիմադրեմ եւ չթողում որ զիս ամէն բառին մէջ թխմեն:

Եւ **Եջը** շարունակեց մտասոյզ. Բնաւ չեմ սիրեր վերջին վանկին մէջ ըլլալ երբ որ վերջին գիրը **Ն** է: **Վազգէն, Զաւէն, Խորէն, հիւսկէն, արդէն, ոգեղէն, նիւթեղէն, հրեղէն...:** Մարդ համրանքը կը կորսնցնէ:

– Սակայն կարգ մը բառեր կան, ուր դո՛ւն պէտք է դրուիս, եւ ոչ թէ ես, ընդհատեց **Է** գիրը անոր մտածումները. – **Ատեն, ցորեն եւ իրեն...:** Ինչո՞ւ սակայն:

Եջը կը ժպտի եւ կը սկսի բացատրել.

– Հին հայերէնի՝ գրաբարի մէջ այդ բառերը կը գրուէին եւ կը հնչէին **ցորեան, ատեան եւ իւրեան...:** Ծոյլ **Այբը** ինծի ըսեր է. Վայրկեան մը մինակը կեցիր, մինչ ես պահիկ մը երթամ-գամ: Գացեր է եւ մինչեւ հիմա չէ եկած: Այնպէս որ մինակ մնացի այդ բառերուն մէջ: Զըլլայ գաս զիս հրես:

– Ես ուրիշին տեղը չեմ գրաւեր, կարմրեցաւ է հագիւ զսպելով վրդովումը, Բայերը քեզի ձգած եմ, չէ՞:

– Ո՞ր բայերը, ճակատը կնճռոտեց Ե գիրը:

– Կը գրեն, կը վագեն, կը սիրեն, կը ներկեն, կը մրոտեն, կը սեւցնեն, յիշեցուց **Է** գիրը:

Հարկաւ, բայերուն երրորդ դէմքին յոգնակիները ինծի կը պատկանին, ժպտեցաւ **Եջը**:

– Ոչ թէ անոնք քեզի, այլ դուն՝ անոնց, դարձեալ յօնքերը կ'իտեց **Էն**, որ այբուբենին մէջ անդադար տրտնջողի համբաւը ունէր եւ միշտ քիթը կախ կը պըտըտէր:

Ենովք Լագեան

Պերճ ճամճեան ստացաւ « Տիպար ՀՄԸՄ-ական » տիտղոսը

Պերճ ճամճեան արժեւորուեցաւ Միացեալ Նահանգներու ՀՄԸՄ-ի Արեւմտեան Շրջանային վարչութեան կողմէ՝ « Տիպար ՀՄԸՄ-ական » 2010ի տիտղոսով, իր Ամերիկայի հայ սկաուտական շարժումը տարածման համար:

Ան ծնած է Յունիս, 1946ին, Գահիրէ, Եգիպտոս: Նախակրթարանի ուսումը ստացած է ծննդավայրի Գալուստեան ազգային վարժարանէն: Ապա՝ երկու տարի տեղւոյն Միթիթարեան վարժարանը յաճախելէ ետք, 1960-ին փոխադրուած է Լիբանան եւ ուսումը շարունակած է Հազմիէի Միթիթարեան վարժարանին մէջ: 1963ին փոխադրուած է Միացեալ Նահանգներ, Լոս Անճելըս: Տեղւոյն եւ Կլեմտէյլի գոլէճները քանի մը տարիներ յաճախելէ ետք, աւարտած է California State University, ստանալով Պսակաւոր գիտութեան (BA) վկայականը, ուսողութեան մէջ: Կամաւոր աշխատանք տարած է Ամերիկայի սկաուտական կազմակերպութենէն ներս, իբրեւ մարզիչ, առաջնորդ եւ խմբապետ եւ 1985-ին կ'անդամակցի ՀՄԸՄ-ին վարելով պատասխանատու պաշտօններ: Պերճ ստացած է միջազգային սկաուտական Wood Badge-ի աստիճանը: Համալսարանական իր ուսումը աւարտելէ ետք, կ'ընդունուի Security Pacific դրամատան կողմէ մասնագիտանալու IBM համակարգչային գիտութեան մէջ: Ան համակարգչային ասպարէզը ընտրած է, իբր ծրագրիչ: Պերճ, մինչեւ այսօր, ձրիաբար կը զբաղի հայ դպրոցներու, եկեղեցիներու, կազմակերպութիւններու համակարգիչներով: Ներկայիս, ան ՀՄԸՄ-ը կը ներկայացնէ National Armenian Committee on Scouting յանձնախումբին ներս:

Համացանցի վրայ թուայնացուած հայերէն գիրքեր

Հայերը միշտ հետամուտ եղած են գիտական նորոյթներուն հետեւելու:

Այսպէս, երբ Կուլթընպերկը շարժուն մետաղեայ գիրքերու գիտութիւնը ու առաջին տպագրական մեքենան հնարեց Եւրոպայի մէջ (1450-1455), Վենետիկի մէջ Յակոբ Մեղապարտ 57 տարի ետք հայատառ անդրանիկ գիրքը՝ «Ուրբաթագիրք» կը տպէր: Այդպէս ծնունդ առաւ հայոց տպագրութիւնը: Աշխարհի չորս ծագերուն հայեր տպարաններ հիմնեցին մետաղապատու դպրութիւնը տարածելով:

Ներկայիս տակաւին հայերէն գրողներ կան, սակայն ընթերցողներուն թիւը զգալիօրէն նուազած է: Հակառակ որ տպագրական ճարտարարուեստը շատ կատարելագործուած է, հայերս բնաւ չենք օգտուիր այդ յառաջընթացին: Շատեր աւելորդ կը նկատեն իրենց հայերէն գրութիւնները տպագրութեան յանձնել: Ընդհանրապէս լոյս տեսնող հայատառ գիրքի մը տպաքանակը 600-ի չի հասնիր ու անոնց մեծ մասը մատաններու մէջ կը փոխ: Եւրոպայի մէջ եւ խաղաղական ովկիանոսին անդիի ափին վրայ մատենասէր մարդիկ կան, որոնք սիրով պիտի ուզէին ձեռք բերել՝ Պէյրութ, Հայէպ, Պոլիս եւ կամ Թեհրան լոյս տեսնող գիրքերը, սակայն անոնց ցանկերը չունին, առաքման ծախսուն պատճառով կը վարանին ապսպրելու:

Այս անելէն դուրս բերող միակ արահետը համացանցն է: Հեղինակը իր գիրքը կրնայ տեղադրել կայքէջի մը վրայ եւ զայն մատչելի դարձնել բոլոր աշխարհամասերուն վրայ տարտղնուած ընթերցողներուն: Շատ փափաքելի է ունենալ կեդրոնացած կայք մը, որ յղումներ⁽¹⁰⁾ պարունակէ դէպի տարբեր հայատառ ցանցային գրատուններ:

Յիշեցնենք որ Համացանցի ստեղծումէն առաջ իսկ՝ Միքայէլ Հարթը 1971-ին հիմնեց «Կուլթընպերկ» ծրագիրը որուն նպատակն է գիրքեր թուայնացել⁽¹³⁾:

Ներկայ դարու օտարալեզու թուայնացուած⁽¹⁾ գիրքերու թիւը կ'աճի ամէն օր՝ թէ համացանցի մէջ, թէ՛ խտասայլիկի⁽²⁾ վրայ: Այդ գիրքերը կարելի է կարդալ թէ՛ համակարգիչի պաստառէն⁽³⁾, թէ՛ մասնատր հպագգած տախտակներուն⁽⁴⁾ միջոցաւ որոնց տեսականին օրէ օր կը ճոխանայ (iPad, TachPad, Sony Dash, Archos,...): Այս տարի հրատարակչական մարզէն ներս ամենամեծ հաւաքը տեղի ունեցաւ Գերմանիոյ Ֆրանքֆուրթի մէջ՝ «Գիրքերու տօնավաճառ»ը: Այնտեղ բացայայտուեցաւ որ Անգլիոյ մէջ iPod-iPad ունեցողներուն 78 առ հարիւրը կը գործածէ իրենց հպագգած տախտակը՝ վրան տեղադրուած iBook ծրագիրը՝ գիրքեր կարդալու համար: «Hachette livres»-ի տնօրէնը, Առնօ Նուրի, կ'ըսէ թէ Միացեալ Նահանգներու մէջ առեւտուրին 8 առ հարիւրը կը կազմեն թուայնացուած գիրքերը: Իսկ ըստ «Publishers Weekly»-ի, ԱՄՆ-ի կարեւորագոյն հանդէսը այս

մարզին համար, երկտասնեակէ մը անգլերէն գիրքերու վաճառքին կէսը պիտի կատարուի թուայնացուած տեսակով: Նշենք որ ներկայիս այս թիւը Ֆրանսերէնի համար մէկ առ հարիւր տոկոսի անգամ չի հասնիր: Համացանցի վաճառատունները կը պատրաստեն իրենց գործիքները. այսպէս օրինակ «Amazon» հրապարակ հանած է իր էլեկտրոնային ընթերցիչը⁽⁵⁾՝ «Kindle», Գերմանիա «Libri» գիրքերու ցրուիչը⁽¹⁴⁾ այդ ուղղութեամբ կը գործակցի «Acer»-ի հետ: Իսկ Ֆրանսա քանի մը թուայնացուած ցանցադարափ⁽⁶⁾ արդէն կը բանին. Numilog (Hachette), Eden Livres (Flammation, Gallimard,...), ePlatform (Editis, Michelin,...): Նորութիւն՝ համացանցի մեծ վաճառատունը, FNAC, 15 Նոյեմբերին հրապարակ կը հանէ իր ընթերցիչը՝ FnacBook (կը վաճառուի 199 եւրոյի, ձիւ 50 գիրքով): Իրենց կայքէջն կարելի պիտի ըլլայ մօտ 80000 թուայնացուած⁽¹⁾ գիրքեր գնել 20-30 տոկոսով աւելի աժան քան թուղթիցը: Ըստ վերջին լուրերուն, Google համաձայնութիւն մը կնքած է Hachette-ի հետ՝ գիրքեր թուայնացնելու համար:

Այս վերի բոլորը նոր գիրքերու՝ անվճար կամ վճարովի, մասին է: Անշուշտ պէտք չէ անտեսել հին մատենաները: Նախ անհրաճեշտ է յիշեցնել թէ ամէն ոք իրաւունք չունի առանց հեղինակին արտօնութեան գիրք մը հրատարակել՝ թուղթի թէ լսատեսողական⁽⁸⁾ տարբերակը: Օրէնսդրութիւնը⁽⁷⁾ երկրէ երկիր կը տարբերի: Ֆրանսայի մէջ՝ հեղինակի մը մահէն 70 տարի ետք իր ստեղծագործութիւնները հասարակած ստացածք⁽¹⁵⁾ կ'ըլլան: Ներկայիս շատ մը կայքեր կը բանին ուր կարելի է գտնել հպահանուած⁽¹²⁾ կամ թուայնացուած գիրքեր, որոնց շարքին կան քանի մը հատ որոնց մէջ կը հանդիպինք հայատառ գիրքերու, ինչպէս. Gallica, GoogleBooks, EANC, digilib, Ac.Sci.Arm,..., մասնաւորաբար գրաբար կամ հին մատենաներու: Այս ձեւով կրնանք կորուստէն փրկել մեր մատենաները ու մատչելի դարձնել բոլոր ցանցորդներուն⁽¹⁶⁾:

Յիլիի Փիլիպպոսեան

(1) թուայնացուած (կամ թուեղէն) = numérique, digital
(2) խտասայլիկ = cédérom, CD
(3) պաստառ = écran, screen
(4) հպագգած տախտակ = tablette tactile, touchscreen tablet
(5) էլեկտրոնային ընթերցիչ = liseuse électronique, electronic reader
(6) ցանցադարափ = plateforme, platform
(7) օրէնսդրութիւն = législation, legislation
(8) լսատեսողական = audiovisuel, audio-visual
(10) յղում = lien, link
(11) հիմնադրական = institutionnel, institutional
(12) հպահանուած = scanné, scanned
(13) թուայնացել = numériser, to digitize
(14) գիրքերու ցրուիչ = distributeur de livres, book distributor
(15) հասարակած ստացուածք = domaine public, out of copyright
(16) ցանցորդ = internaute, cybernaut

Livres en arménien

Քեսապի բարբառը

Գրեց՝ Յակոբ ԶՈՒԱՔԵԱՆ

Հրատ. **Հայաստան, Երևան**, 2009

382 էջ, 17 x 24 սմ

ISBN : 978 5 540021524

Այս հատորին մէջ կը ներկայացուի Քեսապի բարբառին կազմութիւնը, հնչունաբանութիւնը, քերականութիւնը, հոլովական եւ խոնարհման համակարգերով: Բառագիտութիւնը կը տրուի գրաբար-բարբառ բառերու ու բարբառային եւ փոխառեալ բառերու անջատ բառացանկերով եւ օրինակներով:

Վերամշակումն է իր «Քեսապի բարբառը» գրքին, հրատարակուած 1986ին, Հալէպ:

Գիտական-այժմեական

Գրեց՝ Սուրէն ՇԷՐԻՔ

Արեւմտահայերէն, 2008, 290 էջ, 14.70 x 20 սմ

Գունաւոր պատկերազարդ կողք

«Գասպրինտ» տպարան, Երևան

Այս հատորին մէջ զետեղուած են հեղինակին յօդուածները՝ առողջապահական, աստղագիտական, բնագիտական, հոգեբանական, փիլիսոփայական նիւթերով:

Յաւելուած՝ հայերէն-ֆրանսերէն գիտական եզրերու բացատրիկ բառացանք մը, մօտաւորապէս 630 բառով:

Բագին - Pakine

Երկու թիւ.

Յունուար-մարտ 2010, ԽԸ. տարի, թիւ 1, 96 էջ

Ապրիլ-յունիս 2010, ԽԸ. տարի, թիւ 2, 80 էջ

Վարիչ խմբագիր՝ Յակոբ Պալեան

Համագրային, Պէյրութ, 20,50 x 28 սմ

Հանդէս՝ Գրականութիւն, Արուեստ, Իմացական աշխարհ:

Սուրբ Փրկիչ

Ամսաթերթ Հայոց Հիւանդանոցի, Իսթամպուլ

Հիմնուած՝ 1949ին:

Տարի՝ 60, թիւ՝ 725-726, 727-728, 729-730

Մարտ-ապրիլ, մայիս-յունիս, յուլիս-օգոստոս, 2010

Հրատարակութեանց պատասխանատու տնօրէն՝

Հ. Մաքրուհի, Պ. Յակոբեան

Հայերէն ու թրքերէն լեզուներով:

Մասնատրաբար, այս թիւը կը պարունակէ «Գունատած բայց վաւերական էջեր Ազգ. Ս. Փրկիչ հիւանդանոցի հոգեբարձութեան ատենագրութեան տետրակներէն», ինչպէս նաեւ բարերար Մկրտիչ Սանասարեանի (1818-1890) կենսագրականը:

ԱՐԶԱԳՈՒԿ - « Écho »

Mai à décembre 2010, N° 168 à 171.

Bilingue : français, arménien occidental

Publié par l'Association des Dames Arméniennes, Genève (Suisse)

Textes en français et en arménien.

Responsable de la publ. : Maral Simsar-Tonbachian

Courriel : artzakank@worldcom.ch

Հանգանակ Հայ ինքնութեան

Գրեց՝ Ռաֆայէլ ՀԱՄՔԱՐԶՈՒՄԵԱՆ

«Ամարաս», Երևան, 2010

104 էջ, 15,70 x 20 սմ

Արեւելահայերէն, դասական ուղղագրութեամբ

ISBN : 978 9993011217

Թատերախաղ մէկ արարով, որու գործող անձերը հայ պատմութեան պատկանող մեծագոյն դէմքերն են:

Մատենագրութիւն Հայերէն ու Հայաստան թրքերէն գրքեր եւ պատմութիւն Հրատարակուած Պուկարիոյ մէջ (1885 -1944 - 1989)

Գրեց՝ Ներսէս ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ու Յակոբ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Փլովտիւ, 2010, 132 էջ, 21 x 29,60 սմ

Այս մատենագրութեան մէջ ամփոփուած են հայերէն եւ հայաստան թրքերէն գրքերը որոնք տպուած են 1885էն մինչեւ 1989, Պուկարիոյ մէջ: Յակոբ Կիլիկեան ամբողջացուցած է Ներսէս Գասպարեանի ուսունասիրութիւնը 27 զանազան ցուցակներով, անգլիերէն ու ֆրանսերէն ամբողջումներով ու 35 գրքերու կողքերու պատճէններով: Այս գրքոյքը ունի նաեւ պուկարերէն թարգմանութիւն մը որ անջատ հատորով հրատարակուած է՝ Փլովտիւ, 2008:

Հաւատքով եւ նուիրումով

С вяра и всеотдайност

With Faith and Devotion

Փլովտիւ, 2010, 132 էջ, 21 x 29,60 սմ

(Մենագրական յուշարան)

Հայերէն, պուկարերէն, անգլիերէն լեզուներով

Պատկերազարդ

Սարգիս Պալթայեանի կեանքին ու

ստեղծագործութեան մենագրական

ուսումնասիրութիւն՝ Սթոյեան ԳԱՐԱՎԱՆՈՑ

Ներածութիւն՝ Կարօ ՊԱՐՍՅԱՆ

Մենագրական յուշարանը ձօնուած է.

- Փլովտիւի Սուրբ Գէորգ Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ օժման 180-որդ ամեակին (1828- 2008)

- պուկար եւ հայ ժողովուրդի միջեւ հոգեւոր մերձեցման ու մշակոյթային կապերու:

Le cahier à fleurs

Tome 1, Mauvaise orchestration

de Laurent GALENDON, dessins de Viviane NICAISE

Bamboo éditions, 2010, 48 pages, 24 x 32 cm

Collection : Grand Angle

ISBN : 9782350788890, Prix : 12,90 €

Un jeune violoniste turc apprend d'un vieillard la réalité du génocide arménien. En plus de cet album, Galendon est auteur de BD sur d'autres tristes événements de l'histoire : la Shoah, la guerre d'Algérie. « Il s'agit ... d'un devoir de mémoire, ... d'une position citoyenne. »- écrit-il. Le texte est clair, les dessins sont très expressifs et abordables aux jeunes. Galendon et Nicaise préparent un second tome : **Dernière mesure**. Notons qu'il est le Commissaire invité de l'exposition « Regards dessinés sur les génocides », au **Centre du patrimoine arménien**, 14 rue Louis Galler à Valence (26000), du 21 octobre 2010 au 27 février 2011. **Philippe**

Le trou

d'Annie AGOPIAN, dessins d'ALFRED

Rouergue et CBAF, 2010, 30 pages, 26,50 x 19 cm

ISBN : 9782841569939, Prix : 16,00 €

Ouvrage destiné à la jeunesse et réalisé avec le concours de la Croix Bleue des Arméniens de France. Le texte pédagogique et les dessins expressifs livrent au lecteur une réflexion, axée sur la transmission de la mémoire pour aboutir à une leçon d'espoir pour toutes les familles et pour tous les peuples qui ont connu au cours de leur histoire des moments tragiques.

Une lecture utile pour parfaire l'éducation des jeunes. **Annie**

Հայաստանցի Մեծ-Ման

Գրեց՝ Ճարիտ Պոռձեւլւս

Թարգմանողած՝ Վարուժան Սրապեանի կողմէ,

օգնութեամբ Նազարէթ Թօփալեանի

SIGEST, 2010, 74 էջ, 14,70 x 20 սմ

ISBN : 9782917329139, Գին՝ : 16,00 €

Արեւմտահայերէն թարգմանութիւնը «**Mémé d'Arménie**»ի, հրատարակուած ֆրանսերէնով (Տէս դիմացի սիւնակը):

Ծալապատիկ

Յուշապատկերներ Հայ սփիւռքի մայր գաղութէն

Նկարներ՝ Վարդան Տէրուեան

Ասք՝ ձէպէճեան-Աղապապեան

Արեւմտահայերէն

Ծիլ ու ծառ հրատարակութիւն, Լոս Ատքէյէս, 2002,

32 էջ, 29,50 x 21.50 սմ, նկարազարդ

կողքին մէջ կպցուած է խտասալիկ մը

երգիչ՝ Լուսինա Աղապապեան Հուպպարոս, Արենի Աղապապեան
Քանոն՝ Լիլիթ Խոճաեան

Square One, Glendale, Ca

ISBN : 0-9655507-5-3, Գին՝ : 14,00 US\$

Այս գրքոյքին մէջ պիտի գտնէք Հալէպ քաղաքի հանրածանօթ Վարդան Սէրուեանին նկարները: Ան, 1920-ական թուականներուն, տուն-տուն պտտած է ու նկարած հայ բնակիչները որոնք նոր վերադարձած են արտաքաղթէն:

BD en français sur les Arméniens, répertoriées dans notre site

Laurent GALENDON, Viviane NICAISE, tome 1, **Mauvaise orchestration**, Bamboo, 2010.

Didier DAENINCKS, **Missak, l'enfant de l'affiche rouge**, Rue du monde, 2009.

Laurent GALENDON, **Medz Yeghern, le Grand Mal**, Dargaud, 2009.

Franck GIROUD, Didier COURTOIS, TOME 4, **Les Fleury-Nadal : Anahide**, Glénat, 2009.

Farid BOUDJELLAL, **Mémé d'Arménie**, Futuropolis, 2006 ; Soleil Productions, 2002 ; et une traduction en arménien occidental, voir ci-contre.

René HOVIV, **Le Clan des IAN, Arménité d'abord !**, Edipol, 2004, **Les d'Arméniens**, Grancher, 2001.

Guy VIDAL, Florenci CLAVE, **Sang d'Arménie**, Dargaud, 1985, **L'île aux chiens**, Dargaud, 1979.

André PELLETIER, **Histoire de l'Arménie en bandes dessinées**, F.R.A. Nor-Seround, 1979.

Hay-Pay. Les verbes de l'arménien occidental. Guide pratique de conjugaison

ՀԱՅ-ԲԱՅ Արեւմտահայերէն բայերը

Խոնարման գործնական ուղեցոյց

de Nisan BOYACIOGLU, Նշան ՊօՅՅՅԵԱՆ

L'Asiathèque, 2010, 188 pages, 19,50 x 26 cm

ISBN : 9782360570096, Prix : 25,00 €

Achat possible sur : Amazon

Nous avons demandé à Armenag Yeghiayan, spécialiste de l'arménien occidental, demeurant à Beyrouth, de nous donner son avis ; ci-dessous son texte intégral en arménien. En plus, il souhaite écrire une analyse plus détaillée qu'il mettra à notre disposition.

Այս հայագիտական բնոյթի նորագոյն հրատարակութիւնը խմբագրուած է ֆրանսերէնով եւ կը բովանդակէ երեք տարբեր գլուխներ՝

ա) Հայերէնի բայի կառուցային ու խոնարհական առանձնատկութիւնները,

բ) Խոնարհական 58 տախտակներ, որոնք կ'ընդգրկեն բայական բոլոր տիպարները,

գ) Բայերու ալթերնատիվ ցանկ մը, ուր կը մտնեն 3 272 բայեր:

Livres

Ան նախատեսած է իբրև խոնարհական ուղեցոյց մը, որուն իրապէս ալ պէտք ունի արդի արեւմտահայր: Աշխատութիւնը պատրաստուած է մեծ բարեխրոնութեամբ եւ մասնագիտական խոր ճանաչումով: Այսուհանդերձ այս առաւելութիւնները չեն փրկեր հրատարակութիւնը, որ բնաւ ալ չի կրնար իբրև գոհացուցիչ ուղեցոյց մը ծառայել. ընդհակառակը, սփիւռքահայ ուսանողը մոլորեցնելու բոլոր տուեալները ունի ան:

Ինչո՞ւ:

Աշխատութեան հիմնական թերութիւնը այն է, որ հեղինակը, մեր բայական խումբերը եւ միատրները որոշելու համար, շատ աւելի հիմնուած է դասագիրքերու ու գրաւոր այլ աղբիւրներու վրայ, որոնք շատ թերի պատկերացում ունին արեւմտահայերէնի մասին, քան թէ այն կենդանի աշխարհաբարին, ինչպէս որ ան կը կիրարկուի սփիւռքի մէջ եղեռնէն ի վեր: Եթէ մեթոտաբանական ճիշդ ուղիով ընթանար, ապա պիտի նկատէր ան, որ աշխարհաբարը «**ուլ**» լծորդութիւն չունի, հետեւաբար բոլորովին անտեղի ու անարդար է այն հաւասար կարեւորութիւնն ու ծաւալը, որոնք յատկացուած են այս անգոյլ լծորդութեան բայերուն, չհաշուած տակաւին այն բացայայտ սխալներն ալ, որոնք գործուած են այս ծիրէն ներս: Ուրեմն աւելորդ ու մանաւանդ մոլորեցուցիչ են այն բոլոր խոնարհական տախտակները, որոնք յատկացուած են յիշեալ լծորդութեան բայերուն. **երդնուլ**, **գբօսնուլ**. նմանները... այլեւս հայերէն չեն, մանաւանդ արեւմտահայերէն չեն: Ասոնք կը փրկուին միայն **երդուիլ** ու **գբօսնիլ** (կամ **-ել**) դառնալով. արդի ուղեցոյց մը պէտք այդպէս ալ վարուէր: Քանի ունինք արդէն **յենիլ**, **գենել**, **հեղել** եւ այլն, ի՞նչ տրամաբանութեամբ միւս կողմէ տեղ կը տրուի **յենուլ**, **գենուլ**, **հեղուլ** ձեւերուն: Ո՞վ պիտի արգիլէ այս դասագիրքը օգտագործողներուն, որ չորդեգրեն այս վերջին՝ ժամանակավրէյ ձեւերը. պարզ է, այս վերջինները երբեք պիտի չերեւէին այս էջերուն վրայ: Յաջորդ թերացումը կը կայանայ բայական միատրներու բազմաձեւութեան հանդէպ հեղինակին ցուցաբերած չէզոք, չըսելու համար՝ անտարբեր վերաբերումին մէջ. օրինակ՝ **թոյլատրելի** չէ որ **ելել** եւ **ելալ** հաւասար իրաւունքով երեւին նոյն տախտակին վրայ (էջ՝ 98): Ճիշդ է, որ **ելալ** ձեւը գործածողներ կան, սակայն օրինաչափ չէ ան, եւ միայն էապէս անուս ու թափթփած ռամիկն է, որ կը կիրարկէ այս ձեւը, գէթ ներկայիս: Հետեւաբար, այս պարագային յարմար պիտի ըլլար դնել միայն **ելել** ձեւը, իսկ էջատակին ալ շատ հարեւանցի ակնարկել ոչ-օրինաչափական **ելալ** ձեւին:

Նոյնպէս ալ՝ **իջնել-իջնալ**, **ընթերցել-ընթեռնել-**

ընթեռնուլ եւ շատ ուրիշներ: Այսպիսիները կրնան շահեկան ըլլալ լեզուի պատմութեան տեսակէտէ, բայց ոչ արդի հայերէնի ուսուցումին սատարող ուղեցոյցի մը մէջ, ուր անոնք կրնան միայն մոլորեցնել ուսանողը, առնուազն անկարելի ընտրութեան մը առջեւ դնել զայն:

Եւ վերջապէս կան խոնարհական տախտակներ որոնք ըստ ինքեան թերի ու արատաւոր են. օրինակ՝ **գիջիլ-ը** (էջ՝ 134) պարզ կանոնաւոր բայ է եւ կու տայ՝ **գիջեցայ-գիջեցար-գիջեցաւ**. արդ, ի՞նչ հիմնաւորումով հեղինակը զայն կը խոնարհէ սապէս՝ **գիջայ-գիջար-գիջաւ... ուրկէ՞** կը բերէ նման խոնարհում մը: **երեւիլ-ը** (էջ՝ 104) ներկայացուած է իբրև պակասաւոր բայ, որ «կը լրացուի **երեւնալ-ով**». ճիշդ չէ այս դատողութիւնը, քանի **երեւիլ-ը** կատարելապէս ինքնաբաւ բայ մըն է իր բոլոր եղանակներով ու ժամանակներով՝ դիմաւոր թէ անդէմ, որ ահաւասիկ՝ **կ'երեւիմ-կ'երեւէի-երեւեցայ-երեւիր-երեւած-երեւող** եւ այլն. ո՞ւր է ասոր պակասութիւնը: Ճիշդ չէ մեկնաբանուած **կրնամ-կարենալ** գոյգը (էջ՝ 102). այս երկուքը ներկայացուած են իբրև պակասաւոր, որ իրօք ալ են, շատ բարի, սակայն ճիշդ չէ որ սահմանական ներկայ ու անկատար չունի **կարենալ-ը**. կատարելապէս ունի՝ որ ահաւասիկ՝ **կը կարենամ-կը կարենայի** (օրինակ՝ **Ինքս չեմ կրնար, սակայն եթէ օգնեն, կը կարենամ**: **Ինքս չէի կրնար, սակայն եթէ օգնէին, կը կարենայի**): Նոյն տեղը ըսուած է, որ ապառնին ունի հաւասարապէս **պիտի կրնամ** եւ **պիտի կարենամ** ձեւերը, ինչ որ ճիշդ չէ. ապառնին ունի միայն **պիտի կարենամ** ձեւը, **պիտի կրնամ-ը** ընդունելի չէ, ընդունելի չէ **պիտի կրնայի-ն** եւս, այսպիսի հայերէն չկայ: Ասոնք նմուշներ են, եւ նման սխալներ լեցուն են խոնարհական տախտակներուն մէջ:

Ձերկարեմ. այս շնորհալի նախաձեռնութիւնը կը կարօտի խոր վերանայումի, որ պէտք է հիմնուի մեր բարբառի կենդանի կիրարկութեան վրայ՝ բանաւոր թէ գրաւոր:

Արմենակ եղիայեան

armenag@gmail.com

Cent et une figures de la culture arménienne

de Claude-Hraïr HERATCHIAN

EDIPOL, 2010, 60 pages, 15,5 x 23 cm

ISBN : 9782931444003, Prix : 19,00 €

Heratchian a mis tout son savoir-faire de documentaliste pour présenter les *serviteurs de la culture arménienne* depuis l'avènement du christianisme en Arménie jusqu'aux temps modernes, qu'ils soient arméniens (plus de 100) ou non (12), de une à trois pages par personnalité avec photos en couleurs et autres documentations. Un livre qui nous manquait.

Document utile pour la jeune génération.

Philippe

Livres

Léon, le dernier roi d'Arménie

de Joël GOURDON

Persée, 2010, 336 pages, 15 x 21 cm

ISBN : 9782352166238, Prix : 19,00 €

Achat possible sur : Amazon

Voici un livre sur le dernier roi d'Arménie « illustre inconnu de la Basilique Saint-Denis », écrit par un historien. Citons quelques lignes de la Préface de l'auteur : « *La vie de Léon que je livre ici est donc destinée à être lue par tous ceux que le destin de l'homme peut intéresser, voire amuser. Je n'ai pour autant jamais cédé à la tentation de tomber dans le roman. Tous les faits relatés ici... sont rigoureusement authentiques et vérifiables dans les sources.* » Un livre d'histoire qui manquait.

Nous attendons que les historiens fassent leurs commentaires sur ce volume muni d'une riche bibliographie. J. Gourdon écrit encore « Ce serait là commettre une erreur : car le personnage mérite qu'on s'y attarde. Pas tant comme roi d'Arménie mais comme personnage central d'une chronique écrite, du vivant de Léon, par son chapelain et secrétaire Jean Dardel... Au Moyen âge, Léon occupe donc une place à part dans la société occidentale médiévale... De plus, Léon ne s'est pas contenté de venir en France, il y fut un acteur important de la vie politique de son temps, un diplomate actif, inlassable artisan de la paix franco-anglaise, proche et ami des célèbres Marmousets, propagandiste de la Croisade, agent du Pape d'Avignon et sans doute des rois d'Aragon et de Castille. Ajoutons pour compléter un tableau toujours plus étrange qu'il fut seigneur de Madrid... »

En plus, l'auteur trouve une analogie entre le film *Leo the Last*, Prix de la mise en scène à John Boorman en 1970 au Festival de Cannes, et Léon d'Arménie. Riche bibliographie ; un index des noms propres serait utile. **Philippe**

Souvenirs

de Tatéos MINASSIAN

Traduit de l'arménien par Marc-Manoug MINASSIAN

BKF Editions, 2010, 240 pages, 15,50 x 23,00 cm

ISBN : 9782953660104 ; Prix : 18,00 €

C'est la seconde traduction d'un livre en arménien paru en 1957 à Paris ; la première traduction effectuée par Eugénie Kostikian a été imprimée par le traducteur. Ce volume contient le fac-similé de l'original arménien et la traduction française en regard ; seul le texte arménien est paginé. Il contient, à part les souvenirs de Tatéos Minassian, des détails des déportations des Arméniens des villes : Yozgat, Boğazlian, Césarée, Kırşehir et Kalayçık, ainsi que le témoignage d'un Turc, jusqu'à la Seconde guerre mondiale (1915-1955). **Philippe**

Du gamin d'Istanbul au fédai d'Ourmia Mémoires d'un révolutionnaire arménien

d'Onnig AVÉDISSIAN

Traduit de l'arménien par Jean-Jacques AVÉDISSIAN, son petit-fils

Thaddée, 2010, 460 pages, 15 x 21 cm

ISBN : 9782919131006, Prix : 29,90 €

Achat possible sur : Amazon

Témoignage, plein d'émotion d'un combattant de la Grande guerre, qui, à la fin de sa vie décide d'écrire ses mémoires en hommage à ceux, qui sont tombés ou disparus sans laisser de traces.

Au début du XXe s. Onnig Avédissian, originaire du quartier historique de Guédig-Pacha à Istanbul fréquente l'école Saint-Mesrob. Adolescent, les romans révolutionnaires arméniens du grand écrivain Raffi réveillent en lui des sentiments de patriotisme et de courage. Il franchit de nombreuses épreuves, y compris l'exode, devient fédai, entre en contact avec les responsables de la Fédération révolutionnaire arménienne. Témoin du génocide, de l'époque trouble que traverse le peuple arménien à cette époque, grâce à sa force de caractère, Onnig survit et fonde une famille. Il devient un père attentionné à l'éducation de ses enfants. En 1923, il arrive à Paris et à partir de ce moment commence une autre page de sa vie bouleversante...

Un livre passionnant, qui se lit d'un trait. À saluer, la qualité de la traduction par le petit-fils de l'auteur - Jean-Jacques. **Annie**

Le chant des rencontres. Diasporama

de Varténie BEDANIAN

L'Harmattan, 2010, 352 pages, 16,5 x 23 cm

ISBN : 9782296114524, Prix : 19,00 €

Achat possible sur : Amazon

Après le récit romancé *Traverse Mère de Dieu*, paru en langue française en 2003, et la traduction en arménien oriental du même ouvrage en 2007, Varténie Bédanian renoue avec les lecteurs en signant un « diasporama ». *Le chant des rencontres* peut être considéré comme la suite logique du premier roman, il raconte le devenir des enfants du premier livre. Au fil des pages l'émotion s'installe et, grâce aux jeux d'écriture dont l'auteure raffole, le lecteur découvre des histoires vécues ou imaginaires, des impressions, ainsi que des émotions, qui ont jalonné ses souvenirs.

Intéressant, pour ceux qui aiment la lecture. **Annie**

Livres

Les mémoires de Mgr Nasilian Jean Naslian, Évêque de Trébizonde, sur les événements politico-religieux en Proche-Orient de 1914 à 1928

de Mgr. Jean NASLIAN

Patriarcat de Cilicie des Arméniens catholiques (Beyrouth, Liban), 2009, XII + 608 pages + 1030 pages, sur papier bible, 17,5 x 24 cm

Prix : 25 €, auprès de l'Association Sainte-Croix, Paris
Nouvelle réédition de l'ouvrage de Mgr Nasilian, préfacé par Nercès Bédros XIX, Catholico Patriarche de Cilicie des Arméniens catholiques. L'édition originale, en deux volumes, est de 1955 par les Pères Mechitaristes de Vienne ; il existe une première réédition du premier volume à Paris en 2008 (640 pages). Ce livre, reproduit en un seul volume sur papier bible, contient les témoignages oculaires de l'évêque catholique de Trébizonde (1911-1928) avec, hors textes, la reproduction de photographies d'archives et cartes ; quelques erreurs contenues dans l'édition de 1955 ont été corrigées.

Un document précieux pour les historiens du génocide des Arméniens. **Philippe**

Le dictionnaire historique et géopolitique du 20e siècle

Sous la direction de Serge CORDELLIER

La Découverte, 2010, 832 pages, 11 x 17,80 cm

ISBN : 9782707152725, *Prix* : 15,00 €

Achat possible sur : Amazon

C'est le fruit d'un travail minutieux de plus d'une centaine de spécialistes. De plus, ce dictionnaire comporte des articles définissant des concepts, des doctrines et des théories. On trouvera, en particulier, des pages concernant l'*Arménie* (pp. 50-51, 337, 700), le *Haut-Karabakh* (pp. 50, 63, 337) et le *Génocide des Arméniens* (pp. 50, 223, 289, 290-292, 306, 390, 717). À la fin du volume, on peut consulter une *Chronologie mondiale (1880-2004)*, ainsi que des Index des entrées et des noms de personnes. **Philippe**

Géopolitique des empires : des pharaons à l'imperium américain

de Gérard CHALIAND et Jean-Pierre RAGEAU

Arthaud, 2010, 432 pages, 20 x 20 cm

ISBN : 9782081233034, *Prix* : 29,00 €

Achat possible sur : Amazon

Les auteurs de la nouvelle approche des atlas ont eu la bonne idée de rassembler dans un volume l'histoire des empires de notre planète, à travers six siècles, illustrée par plus des 250 cartes inédites. Nous aurions aimé trouver un index des noms propres à la fin du livre. **Philippe**

Le crime contre l'humanité au regard des principes fondateurs de l'Etat moderne Naissance et consécration d'un concept

de Sévane GARIBIAN

Bruylant (Bruxelles), **LGDJ** (Paris), **Schulthess** (Genève), 2009, XXI + 578 pages, 15,50 x 22,50 cm

ISBN : 9783725559602 (Schulthess) et 9782802728177 (Bruylant), *Prix* : 79,00 €

Ce pavé est la thèse de doctorat remaniée, préparée en cotutelle à l'Université Paris Ouest-Nanterre et l'Université de Genève, et soutenue en 2007. Dans ce volume, le corps est divisé en trois parties : *L'émergence du concept de crime contre l'humanité dans l'ordre juridique international*, *La soumission impérative de l'État à un droit unilatéral ad hoc des crimes contre l'humanité* et *La soumission délibérée de l'État à un droit conventionnel permanent des crimes contre l'humanité*. On y trouvera également une bibliographie importante et variée.

« Le concept de crime contre l'humanité est à la fois simple — il renvoie à des actions qui révoltent la conscience — et complexe — sa signification est empreinte d'inconstance. De nombreux travaux scientifiques témoignent de cette ambivalence au travers de l'étude de la notion de crime contre l'humanité et de son régime juridique. Des travaux, dont l'apport majeur est de répondre au « comment ». Sévane Garibian propose quant à elle de répondre au « pourquoi », et de reconstruire l'histoire du concept à partir des sources primaires et de l'abondante doctrine préexistante en adoptant un nouvel angle de vue. Cette approche inédite exige de rendre visibles les facteurs juridiques commandant l'évolution du concept. Pour ce faire, l'auteure s'appuie aussi sur les écrits dédiés plus généralement aux questions classiques et incontournables soulevées par l'internationalisation du droit pénal et l'émergence d'un ordre pénal international, indissociable de celle du concept, et d'une actualité sans cesse renouvelée. Cet ouvrage doit intéresser les juristes de droit international et les défenseurs des droits de l'homme. **Anahide**

L'appel au pardon Des Turcs s'adressent aux Arméniens

d'O. Cengiz AKTAR

CNRS Éditions, 2010, 80 pages, 12 x 17 cm

ISBN : 9782271068484, *Prix* : 5,00 €

Achat possible sur : Amazon

L'auteur de ce livret, administrateur aux Nations-Unies et ancien professeur d'études européennes à l'Université de Galatasaray (Istanbul, Turquie), est l'un des initiateurs de la pétition du 15 décembre 2008 demandant pardon aux Arméniens. Dans ce livret il donne la motivation de sa démarche. **Philippe**

Livres

Ebru : reflets de la diversité culturelle en Turquie

d'Attila DURAK

Actes Sud, 2009, 356 pages, 29 x 31 cm

Contient un cd-rom

ISBN : 9782742784226, Prix : 49,00 €

Achat possible sur : Amazon

Ebru (= papier marbré en turc) est un livre-album monumental (presque 3 kg) contenant de magnifiques clichés pris par un photographe turc, qui a sillonné la Turquie, de personnes de diverses minorités (nation, religion, tribu,..., cinq Arméniens d'Istanbul, une dizaine de Hamchen). En plus du texte, on y trouvera des écrits d'une vingtaine d'intellectuels du pays, parmi lesquels on lira Fethiye Çetin, avocate de la famille Dink, Ara Güler, photographe, Takuhi Tovmasyan Zaman, éditrice. Le volume est accompagné par un cd-rom avec des enregistrements de chants des peuples de Turquie, dont une chanson populaire arménienne.

Philippe

Invincible espoir

de Mona-Marianne MARIKIAN

Ed. persée, 2010, 288 pages, 15 x 21 cm

ISBN : 9782352165040, Prix : 19,50 €

Achat possible sur : Amazon

C'est l'histoire de la famille de l'auteure, qui a vécu en Arménie soviétique entre les années 1948 et 1975. Le récit est basé sur des faits, des personnages et des lieux rigoureusement exacts, inspiré du journal de son père Joseph. Malgré les années difficiles sous le régime totalitaire, la famille arrive à se débrouiller grâce à l'amour, au courage, à l'optimisme, à la force de vivre. Ces qualités facilitent par la suite la réinsertion de la famille aux pays occidentaux, et notamment au Canada.

Annie

La figure de la comparaison

de Esther HEBOYAN (Direction)

Artois Presses Université, 2010, 138 pages, 16 x 24 cm

ISBN : 9782848321035, Prix : 15,00 €

Achat possible sur : Amazon

Dans cette publication universitaire on trouvera sept « études réunies » par Mme Heboyan sur le « domaine de comparaison », elle-même signe l'article « La comparaison dans *The Human Comedy* de William Saroyan : entre dogmatisme et fantaisie ». Volume qui intéressera les théoriciens de la littérature.

Philippe

Nos terres d'enfance. L'Arménie des souvenirs

Textes rassemblées par Anahide TER MINASSIAN et Hourï VARJABÉDIAN

Parenthèses, 2010, 240 pages, 15,50 x 23,00 cm

Collection : Diasporales

ISBN : 9782863641804 ; Prix : 25,00 €

Ce livre contient des écrits de 43 Arméniens ou Arméno-philés (de Mathéos Mamourian, né à Smyrne, à Peter Balakian, né à New Jersey) qui racontent des souvenirs de leurs enfances des terres natales ; la majorité des textes originaux sont en arménien traduits principalement par A. Ter Minassian et H. Varjabédian, certains de l'américain, de l'anglais ou du russe, et les autres sont rédigés directement en français. On trouvera à la fin du volume les biographies de tous les auteurs.

Recueil original qui mérite des versions dans d'autres langues.

Philippe

L'Année Francophone Internationale. Edition 2010-2011

CIDEF - Université de Laval - Agora francophone internationale

ISBN : 978-2-922876-17-8, Prix : 20,00 € ou 20 \$ can

Achat possible sur : Amazon

La 19e édition de la Revue reste aussi exhaustive sur les pays de l'univers francophone, mais elle aborde des dossiers et des réflexions transversales nouvelles sur le monde francophone.

Une centaine de collaborateurs, universitaires et journalistes ont apporté leurs contributions, parmi lesquels Annie Pilibossian, pour la cinquième fois, a préparé les pages sur l'Arménie. Cette édition se compose de trois parties : un état du monde francophone (avec cartes, photos, tableaux,...), le « cinquantenaire des indépendances en Afrique francophone », des communications des « témoins et acteurs de la francophonie » et des comptes rendus des publications récentes sur la francophonie.

Outil d'information indispensable destiné aux diplomates, enseignants, chercheurs...

Histoire de l'architecture arménienne des origines à nos jours.

Cinq millénaires d'histoire. Trois âges d'or.

de Mourad M. HASTRATIAN

Sources d'Arménie, 216 pages, 21 x 21 cm

ISBN : 9782952731850, Prix : 30,00 €

Achat possible sur : Amazon